

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Самко Алли Миколаївни
«Педагогічні ідеї і наукова діяльність
Семена Устимовича Гончаренка (1928-2013 рр.)»,
представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 – освітні, педагогічні науки**

Актуальність теми дослідження. Тема дисертаційного дослідження, здійсненого Самко Аллою Миколаївною, поза сумнівом, є актуальною. Обґрунтуємо зазначений умовивід.

По-перше, дисертаційна робота є практично затребуваною у сфері національної освіти і науки у контексті їх фундаменталізації та гуманізації, інноваційності розвитку на тлі посилення значення наукового наставництва, зв'язку наукових досліджень та освітньої практики тощо. Відповідно, актуалізується доцільність вивчення науково-педагогічної спадщини видатних педагогів, науковців, менеджерів освіти, лідерів наукових шкіл, діяльність яких спрямовувалася на створення цілісної концепції розвитку освіти в Україні, сприяла утвердженню педагогіки добротворення, упровадженню принципів академічної доброчесності, етичних імперативів наукової діяльності, наукового лідерства тощо.

На необхідності розвитку української науки, забезпечення її інноваційності шляхом вивчення набутого науково-педагогічного досвіду на засадах гуманістичних цінностей, поваги до людини акцентується увага у законодавчих, нормативних документах (Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.), Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа» (2016 р.), Закон України «Про освіту» (2017 р.), Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018 р.) та ін.). У них констатується важливість реформування освіти на основі національних та європейських цінностей, переосмислення досвіду й досягнень попередніх поколінь, доцільність персоніфікації української історико-педагогічної думки, що спонукає до виваженого й неупередженого аналізу науково-педагогічної спадщини педагогів-практиків і науковців.

По-друге, дисертаційне дослідження є актуальним у контексті розвитку української педагогічної персонології. Багатогранна науково-педагогічна спадщина С.У. Гончаренка має загальнопедагогічну цінність, оскільки стала підґрунтям дослідження актуальних проблем становлення й розвитку

національної освіти і науки в історичній ретроспективі. Науково-педагогічні здобутки доктора педагогічних наук, професора, академіка Семена Устимовича Гончаренка – видатного методолога педагогічної науки, лідера наукової школи, знаного в Україні та зарубіжжі фізика-методиста, відображені у наукових, навчально-методичних і публіцистичних творах, є свідченням глибини й потужності національної педагогічної думки. Саме історико-педагогічні дослідження уможливають системний аналіз надбань певної педагогічної персоналії. Ґрунтовне вивчення педагогічної спадщини видатних освітян сприяє багатоаспектності висвітлення поступу педагогічної науки, виявленню досягнень і нагальних проблем, що потребують розв'язання, а конструктивні ідеї педагогічного досвіду стають підґрунтям професіоналізації педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів освіти різних типів. Незважаючи на опублікування результатів значної кількості історико-педагогічних досліджень, є особистості, біографії і педагогічна спадщина яких потребують ґрунтового вивчення. Викладене вище свідчить про актуальність педагогічної персонології як напрямку науково-педагогічних досліджень, що передбачає ґрунтовне вивчення педагогічних ідей відомих учених, освітян та обґрунтування можливостей їх упровадження у сфері національної освіти.

Усвідомлення необхідності обґрунтування теоретико-методологічних орієнтирів розвитку національної системи освіти, наявність запитів суспільства на виховні й національно-культурні цінності, спродуковані С.У. Гончаренком, затребуваність використання конструктивних ідей багатогранної творчої спадщини С.У. Гончаренка з метою модернізації національної освіти і науки свідчать про актуальність і своєчасність дослідження. Здійснений А.М. Самко аналіз наукових та інших джерел, студіювання джерелознавчих матеріалів уможливив висновок про те, що, незважаючи на науковий інтерес до постаті вченого, дотепер немає жодного спеціального дослідження педагогічних поглядів і наукової діяльності С.У. Гончаренка. Дисертантка обґрунтовано доводить, що науково-педагогічний доробок відомого методолога, педагога-енциклопедиста (праці понад 500 найменувань) потребує цілісного наукового аналізу, а педагогічні ідеї вченого – впровадження в освітній процес сучасних закладів освіти.

Достовірність одержаних результатів досягнута дисертанткою шляхом студіювання значної кількості джерел (кількісний склад джерельної бази дослідження становить 375 найменувань, із них 15 – іноземними мовами). Кількість та якість використаних матеріалів, ґрунтовність їх аналізу слугують підґрунтям забезпечення достатнього рівня достовірності дисертаційної роботи.

Об'єктивність дослідницьких результатів досягнута завдяки комплексу використаних методів наукового пошуку, серед яких – теоретичні загальнонаукові: аналіз і синтез, зіставлення, класифікація, систематизація, узагальнення – з метою вивчення стану дослідженості проблеми педагогічної персонології, виокремлення педагогічних ідей академіка С.У. Гончаренка, аналізу проблематики досліджень представників його наукової школи; контент-аналіз змісту документів – дав змогу встановити біографічні дані й виявити педагогічні погляди, зафіксовані в текстах; історико-педагогічні: пошуково-бібліографічний – для аналізу джерельної бази, архівних матеріалів, наукової літератури з проблеми дослідження; вивчення теоретичних надбань ученого-педагога; персоналістично-біографічний – з метою всебічного аналізу життєвого шляху і науково-педагогічної діяльності С.У. Гончаренка; хронологічний – для визначення основних періодів становлення особистості та професійної діяльності педагога; метод наукової екстраполяції – для здійснення прогностичного обґрунтування можливостей використання науково-педагогічної спадщини вченого в сучасній вітчизняній освітній практиці); емпіричні: бесіда, інтерв'ю, е-листування, опитування членів родини, учнів, колег педагога, результати яких зафіксовано у магнітофонних записах.

Достовірність обґрунтованих А.М. Самко теоретичних положень і розроблених рекомендацій підтверджено у процесі впровадження результатів дослідження в освітній процес чотирьох закладів – вищої, післядипломної, професійно-технічної (професійної) освіти.

Зазначене вище дозволяє констатувати, що достовірність отриманих висновків та обґрунтованість запропонованих рекомендацій визначається правильно обраними методологічними підходами, достатнім використанням наукового та емпіричного матеріалу. Кількість та якість використаних матеріалів, ґрунтовність їх аналізу створює підґрунтя для забезпечення достатнього рівня достовірності дисертаційної роботи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що дисертація є оригінальним авторським історико-педагогічним дослідженням, в якому проаналізовано педагогічні ідеї і наукову діяльність Семена Устимовича Гончаренка (1928-2013 рр.). За результатами дослідження обґрунтовано, сформульовано низку концептуальних положень, які мають наукову новизну, теоретичне й практичне значення. Позитивної оцінки заслуговують більшість положень наукової новизни, які виносяться на захист. Дисертація виконана здобувачкою особисто, містить наукові положення й нові науково обґрунтовані Аллою Миколаївною Самко теоретичні результати, що мають важливе значення для галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка».

Зокрема, здобувачкою *вперше* у національній науці: *здійснено* комплексне дослідження науково-педагогічної спадщини та педагогічних ідей С.У. Гончаренка на основі маловідомого і невідомого фактологічного матеріалу; *з'ясовано* основні передумови й чинники формування педагогічних поглядів науковця (родинне виховання, соціальне оточення, наукове й навчально-педагогічне середовище, досвід роботи, особиста науково-дослідницька діяльність, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення); *розроблено* авторську періодизацію науково-педагогічної діяльності С.У. Гончаренка на взаємозв'язку чотирьох напрямів діяльності: *педагогічно-викладацького* (1952–1955 рр.), *науково-дослідного* (1955–2013 рр.), *організаторсько-управлінського* (1966–1998 рр.), *наставницького* (1970–2013 рр.). Здобувачкою *систематизовано* джерельну базу дослідження, наукових праць С.У. Гончаренка; *проаналізовано* науково-педагогічну спадщину С.У. Гончаренка як єдність його науково-педагогічних ідей і діяльності; *досліджено* специфіку розвитку педагогічних ідей С.У. Гончаренка у межах його наукової школи та окреслено перспективи екстраполяції його ідей у контексті реформування сучасної освіти в Україні; *удосконалено* методикау персонологічних історико-педагогічних наукових досліджень; *визначено* можливості використання науково-педагогічного доробку С.У. Гончаренка в умовах Нової української школи. *До наукового обігу* дисертанткою введено: архівні документи з особової справи С.У. Гончаренка у студентські роки, збереженої у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка, що дало можливість поглибити відомості про професійне становлення вченого; архівні документи з особової справи С.У. Гончаренка, збереженої в Інституті педагогіки НАПН України, що уможливило поглиблення відомостей про його педагогічну, науково-методичну й організаторсько-управлінську діяльність. За результатами здійсненого А.М. Самко наукового пошуку *подальшого розвитку набули*: дослідження наукової школи вченого; положення щодо наукового лідерства у педагогічній науці; уточнено сутнісні характеристики понять «наукова діяльність», «педагогічні ідеї», «біографічний метод», «педагогічні ідеї», «наукова діяльність», «науковий лідер», «наукова школа», «педагогічна спадщина», «освітня діяльність»;

Виклад дослідницьких матеріалів, структурування дисертаційної роботи, її оформлення здійснено відповідно до вимог, які висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, значною мірою забезпечуються структурою роботи, яка відображає концептосферу поглядів дослідниці.

Дисертаційна робота складається з трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів.

Вивчення біографічного методу та особливостей його використання в дослідженні життєтворчості С.У. Гончаренка дозволило дисертантці переконливо довести, що біографічний метод дає можливість виявити вплив соціуму на формування особистості та її життєвого шляху, вибір власної життєвої позиції, цінностей та ідеалів у певний період, соціальних контекстів, правил і норм на основі всебічного вивчення життєвого шляху людини та сприяє оперуванню даними про об'єктивні події та суб'єктивні переживання особистості у різних життєвих обставинах, що уможливорює певні висновки щодо характеру, самосвідомості, життєвої спрямованості, ступеня обдарованості, життєвого досвіду особистості.

Здобувачкою здійснено наукометричний аналіз творчого доробку С.У. Гончаренка (праці понад 500 найменувань), систематизацію наукових праць вченого (за змістом), що уможливило формулювання висновку про різноплановість наукової спадщини вченого та спектр проблем, що були предметом його дослідження, а також дозволило доповнити біографію С.У. Гончаренка визначенням основних тематичних напрямів його наукової, навчально-методичної діяльності на різних етапах життєвого шляху, зокрема: дидактика фізики, проблеми розвитку вітчизняної освіти, загальна дидактика, методологія педагогіки тощо.

Досліджуючи життєтворчість академіка С.У. Гончаренка, дисертантка привертає увагу до основних етапів його життя й науково-педагогічної діяльності, обумовлених як зовнішніми факторами (професійне зростання, зміни місць перебування тощо), так і внутрішньою еволюцією його поглядів, появою нових ідей, теорій тощо, здійснює їх ґрунтовний аналіз.

На підставі аналізу невідомих широкому загалу архівних та інших джерел, здобувачкою обґрунтовано авторську періодизацію, в якій візуалізовано основні періоди життєвого й науково-педагогічного шляху Семена Устимовича Гончаренка (виокремлено чотири періоди: період родинного виховання (1928–1948), період початку педагогічної діяльності та становлення педагогічних поглядів (1948–1958), період інтенсивних наукових пошуків (1958–1993), період науково-теоретичного узагальнення педагогічних поглядів (1994–2013)).

Студіювання дисертаційних праць аспірантів, докторантів академіка С.У. Гончаренка, що формують його унікальну наукову школу, дозволило визначити та охарактеризувати два тематичні напрями їхніх досліджень: методологічні й теоретичні проблеми формування природничо-наукової картини світу та формування наукового світогляду учнів під час вивчення

фізики. Наукову цінність має здійснений здобувачкою порівняльний аналіз дисертаційних праць представників наукової школи С.У. Гончаренка, їх класифікація, систематизація за виокремленими критеріями (напрямок спеціальності, науковий рівень, роки захисту, зміст предмету, провідні напрями дослідження), що сприяло висвітленню змісту й проблематики досліджень, обґрунтуванню основних наукових здобутків тощо.

Беззаперечною заслугою дисертантки є організовані та проведені нею анкетування, усне інтерв'ювання колег, учнів, друзів і родичів С.У. Гончаренка, що сприяло різнобічності висвітлення життєвого шляху та педагогічних поглядів науковця. За результатами дослідження, зокрема, узагальнено позитивні загальнолюдські якості Семена Устимовича та його професійні риси як лідера наукової школи (компетентність, цілісність, допитливість, упевненість, активність, рішучість, цілеспрямованість, вимогливість, відповідальність, толерантність, працездатність, комунікабельність, творчість, почуття гумору, критичність, доброзичливість, чуйність, уважність, висока моральність, делікатність і тактовність).

Запропоновані А.М. Самко обґрунтування перспектив використання науково-педагогічної спадщини С.У. Гончаренка в умовах Нової української школи, окреслення можливостей упровадження її прогресивних ідей в українській системі освіти є досить детальними і вичерпними. Дослідниця доводить, що в умовах реформи «Нова українська школа» науково-педагогічна спадщина вченого є актуальною, а її упровадження – доцільне на різних рівнях освіти – навчально-методичному, організаційно-педагогічному, андрагогічному.

Здобуток авторки становлять обґрунтовані нею можливості екстраполяції педагогічних ідей С.У. Гончаренка в сучасну педагогічну теорію та освітню практику: актуалізація педагогічних поглядів вченого в сучасних науково-дослідницьких проєктах і в практичному досвіді викладачів; ознайомлення широкої громадськості з працями педагога на міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях, читаннях; оприлюднення науково-педагогічної спадщини С. Гончаренка у фахових виданнях і окремих збірниках вибраних творів; введення до тезаурусу історико-педагогічної науки відомостей про особистість С.У. Гончаренка, оновлення лексикографічних, енциклопедичних та інших видань з педагогіки, педагогічної персонології.

Зміст здійсненого А.М. Самко історико-педагогічного дослідження органічно доповнюють і посилюють складені автором додатки, що дає змогу більш глибоко розкрити сутність досліджуваної проблеми.

Теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає в обґрунтуванні загальнонаукового та конкретно-наукового методологічного інструментарію (історико-педагогічний, персонологічний, соціокультурний, хронологічний, біографічний, феноменологічний, парадигмальний підходи), за допомогою якого здійснювалося дослідження сутності базових понять та обґрунтування доцільності використання біографічного методу у вивченні життєтворчості С.У. Гончаренка; визначалися основні періоди життєвого й науково-педагогічного шляху С.У. Гончаренка; аналізувалися основні напрями наукової і педагогічної діяльності вченого; узагальнювалася проблематика досліджень представників наукової школи С.У. Гончаренка; вивчалися педагогічні ідеї С.У. Гончаренка й обґрунтовувалися перспективи їх використання у сучасній педагогічній науці та освітній практиці.

Отримані А.М. Самко результати поглиблюють базові засади загальної педагогіки, історії педагогіки. Незаперечну цінність поданого до захисту дисертаційного дослідження посилює той факт, що феномен постаті вченого проаналізовано комплексно (з позицій наукової, творчої, громадської, педагогічної, адміністративної діяльності та службових, творчих, дружніх і родинних стосунків).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у: *розробленні* науково-методичних рекомендацій «Використання біографічного методу в науковому дослідженні педагогічної персоналії»; *упорядкуванні* науково-популярного видання до 90-річчя від дня народження академіка Семена Устимовича Гончаренка «Лицар педагогічної науки»; *розміщенні* в Електронній бібліотеці НАПН України 153 праць С.У. Гончаренка; створенні профіля вченого в Google Scholar.

Дослідницькі матеріали (біографічні та фактологічні дані, періодизація науково-педагогічної діяльності, систематизована джерельна база наукових праць С.У. Гончаренка), обґрунтований А.М. Самко поняттєво-категорійний апарат і джерельну базу дослідження можна використовувати з метою здійснення досліджень з педагогічної персонології. Результати дослідження сприятимуть оновленню змісту дисциплін з історії педагогіки, загальної педагогіки, спецкурсів з проблем розвитку наукових шкіл в Україні, методології наукових досліджень. Основні положення дисертації можуть збагатити зміст наукових, навчально-методичних та інших праць. Ці матеріали також доцільно використовувати під час укладання біографії С.У. Гончаренка для довідкових видань.

Основні результати дослідження впроваджено в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка №06/19-1 від 13.03.2020 р.), Житомирського

державного університету імені Івана Франка (довідка №1/776 від 08.07.2020 р.), Науково-методичного центру професійно-технічної освіти та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників у Хмельницькій області (довідка №01-36/194-1 від 28.05.2020 р.), Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського (довідка №10/1 від 24.01.2020 р.).

Повнота викладу матеріалів у публікаціях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні теоретичні положення й результати дослідження опубліковані автором самостійно у 26 публікаціях, з яких: 10 – у наукових фахових виданнях України; 1 стаття у виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз; 1 стаття – у зарубіжному періодичному науковому виданні, 1 – методичні рекомендації, 13 тез – у матеріалах науково-практичних заходів (з них 3 – у зарубіжних виданнях).

ВИСНОВОК

Усі наукові результати, викладені у дисертаційній роботі та винесені на захист, отримані автором самостійно.

Дисертаційна робота «Педагогічні ідеї і наукова діяльність Семена Устимовича Гончаренка (1928-2013 рр.)», виконана Самко Аллою Миколаївною, є самостійним науковим дослідженням, що характеризується високим рівнем викладу одержаних результатів і їх практичною спрямованістю з урахуванням пріоритетних напрямів розвитку історико-педагогічних досліджень. У дисертації викладено оригінальні підходи до розв'язання теоретичних і практичних питань, пов'язаних із висвітленням науково-педагогічної спадщини академіка С.У. Гончаренка у контексті розвитку сучасної педагогічної науки та освітньої практики. Дисертанткою отримано нові науково обґрунтовані теоретичні й практичні результати, обґрунтовано науково-методичні рекомендації, що в сукупності сприяє використанню у сучасній педагогічній науці та практиці науково-педагогічних ідей С. Гончаренка, удосконаленню технології використання біографічного методу в наукових дослідженнях з проблем педагогічної персонології.

Зміст дисертації відповідає визначеній меті, наукові завдання, сформульовані здобувачкою, вирішені повністю, мети дослідження досягнуто. Основні положення дисертації, задекларовані А.М. Самко, містять елементи наукової новизни. Структура й обсяг роботи відповідають встановленим вимогам. Наукові положення, висновки, рекомендації є аргументованими, містять наукову новизну та апробовані під час науково-практичних заходів різних рівнів. У публікаціях здобувачки відображені всі положення дисертації.

Отже, викладене вище дозволяє зробити висновок про те, що дисертаційне дослідження «Педагогічні ідеї і наукова діяльність Семена Устимовича Гончаренка (1928-2013 рр.)» є завершеною науковою працею, в якій її автором Самко Аллою Миколаївною отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має значення для здійснення досліджень з загальної педагогіки та історії педагогіки, педагогічної персонології у контексті розвитку сучасної педагогічної науки та освітньої практики.

Дисертаційна робота А.М. Самко відповідає вимогам п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167, та може бути представлена у спеціалізованій вченій раді для присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі 01 Освіта / педагогіка зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Результати дисертаційного дослідження обговорено й схвалено на розширеному засіданні фахового семінару відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України 19 жовтня 2020 року.

**Головуюча на засіданні
фахового семінару –**

доктор педагогічних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
відділу андрагогіки ІПООД імені Івана Зязюна
НАПН України

Баніт О.В.

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу андрагогіки
ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України

Аніщенко О.В.

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу теорії і практики педагогічної освіти

Лавріненко О.А.

Учений секретар –
кандидат педагогічних наук,
старший дослідник

Тринус О.В.